

Jézus születéséről legkorábban a pásztorok értesültek, akik nyomban el is indultak keresésére a betlehemi csillag útmutatása mellett. A pásztorság fontos, rendre visszatérő elem az Istenfiú életútján. Ő maga az Isten báránya, tanítványait pedig pásztorokká, apostolokká nemesítette (a pásztor = apostol), akik közül Péter és későbbi követői a főpásztori rangra emelkedtek. Az ősi pásztorviselet, a szűr feketére festett változata ma is megtalálható a lelkipásztorok kellékárában. A megszületett kisded Jézust zeneszóval köszöntötték a csordapásztorok, akiket – mint nevük mutatja – a nagyállattartó, szkíta népek közé tartozóknak tekinthetünk.

DUDÁS KARÁCSONY

A pásztorok hangszere ősidők óta a duda, ami szinte egyidős a pásztorkodás kialakulásával. Kezdetben a sípokat közvetlenül szájból fújták úgy, hogy fúvás közben az orron át lélegeztek, így a hangzás folyamatos volt, mint a későbbi dudáké. A folyamatosság élményét még fokozta az az akusztikai sajátosság is, hogy a sípok állandó hangerővel szólnak.

A sípok hangzása így már a legkorábbi idők óta az örök körforgást, az örökkévalóságot idézte meg, hasonlóan az örökzöldekhez (fenyő, rozmaring) vagy a végtelenséget megjelenítő körformához, amit az ősi körtáncokban láthatunk viszont. A sípok ezért az örök körforgás jeles napjainak, a napfordulóknak is ünnepi hangszereivé váltak.

A téli napforduló éjszakáján megszólaló sípok a világosság megújulását valamint a sötétség elmúlását hirdetik. Ez a hagyomány a szilveszter éji „trombitálásban” él tovább, sok ezer éve töretlenül.

A sötétség pusztulása és a világosság újjászületése a téli napforduló éjszakáján egyidejű. Ezt a misztikus pillanatot halál szavunkkal tudtuk valaha kifejezni, ami nem csak a pusztulást (hal) tartalmazta, hanem vele azonos időben az újjáéledést is (él). Eredeti alakja tehát hal-él volt, ami a magyar nyelv jellegzetességei szerint hangharmóniába rendeződve vette föl a ma is használt halál alakot.

A téli napforduló éjszakáján a Nap az él szakaszba lép át, ami a nyári napfordulóig tart. Ott ismét fordulat következik, ezúttal a nappalok rövidülése, a hal szakasz indul útjára. A nyári napforduló ünnepe tehát a hal-él fordítottja: él-hal, aminek emléke talán „él, mint hal a vízben” szólásunkban maradt fenn.

A téli napforduló szertartási hangszerei, a kettőssípok legkorábbi példányait a sumér korból ismerjük. Ezek neveit az ékirásos szövegek megőrizték, melyek között a következő névalakokkal találkozhatunk: halí, és halal.

Magyarul nem beszélő tudósok előtt rejtve maradt a két név értelme, mi azonban biztosak lehetünk benne, hogy mindkettő a téli napforduló hal-él nevét idézi, egyik vegyes hangrendben, a másik harmonizálva. Eszerint a mezopotámiai sumér népesség a téli napfordulót, a hal-él éjszakáját az örökkévalóság sípjai, a halí sípok hangja mellett ünnepelte, és minden bizonnyal innen ered az ujjongó felkiáltás, a hal-él-ujjé (halleluja) is, mint azt már Baráth Tibor is észrevette.

A sípok tehát az örök körforgás megidézőjeként, az élet és halál hangszereként voltak számon tartva. Születés és halál nem történhetett a sípok hangja nélkül.

Jézus születése

16. századi oltárkép
(Gotha Svábföld)

Jézus születésénél is ott látjuk a sípoló, majd újabb ábrázolásokban dudáló, pásztorokat.

Nem csak születésnapon szólaltak meg azonban a sípok, hanem a földi élet másik végpontján, a halotti toron is. Itt is a hal-él hangszer, a síp vagy duda hangja mellett történt a szertartás. Őseink még a temetőben is járták a „halottas táncokat”, dudaszóra. A szokás régiségét jól mutatja, hogy az egyház már a 13. századtól igyekezett azt betiltani. Végül a disznótorok dudás mulatságai váltak az ősi hagyomány továbbéltetőivé.

A halott melletti sípolás arra is jó volt, hogy az esetleges élőhalottakat, tetszhalottakat visszahívta az életbe, ha még nem voltak felkészülve az örökkévalóságba vezető útra. Ellenkező esetben a sípok rezgése – mint az öröklét információja – segítette elő a lélek felszabadulását.

Az Újszövetségből ismerjük azt az esetet, amikor Jézust elhívták Jairus halott lányához, azzal a kéréssel, hogy támassza fel őt. Mikor belépett a házba, már ott látta a siratók sokaságát és a sípoló zenészeket. Azt is látta ugyanakkor, hogy a lány él, ezért csak annyit mondott: a lány nem halt meg, csak alszik. E szerint az újjáélesztést a hal-él síposok már elvégezték, Jézusnak nem kellett csodát tennie.

A Megváltó születését a téli napfordulón ünnepeljük. Az ősi napünnepbe szépen beleilleszkedik az Istenfiú születése, aki napisteni attribútumokkal van felruházva: Ő a világ világossága, a kezdet és a vég... A téli napforduló őskori ünnepe így akadály nélkül folytatódik a kereszténységben.

Jézus születésének napját dudaszóval ünneplik a magyar pásztorok emberemlékezet óta. A nógrádi dudanóta így szól:

*Fújd fel pajtás a dudát,
Én is fúvom furulyám.
Fújjunk ketten egy nótát,
Vigasztaljuk Jézuskát.*

A karácsonyt közelítő napokban a falu dudaszótól volt hangos. Házról házra jártak a betlehemes pásztorok, hogy majd a karácsonyi éjféli misével érjen véget az örömnünnep.

A maguk hitével élő, templomkerülő pásztorok a Megváltó születésének napján – ha máskor nem is – bevonultak a templomba az éjféli misére. A 20. század elején ez a szokás még életben volt. Móricz Pál így ír er-

ről Mise dudaszóval című írásában, a Szegedi Naplóban: „...A mise-mondó papok már távoztak az oltár mellől, midőn csodás hangszernek rivalgása sikolytott föl. Csodálatos alakok dülöngéltek be a templomba. A

nép kíváncsian, izgatottan sorakozott előttük. A felső-tanyai mezőkről, a havas legelőkről érkeztek ezen küldöt-

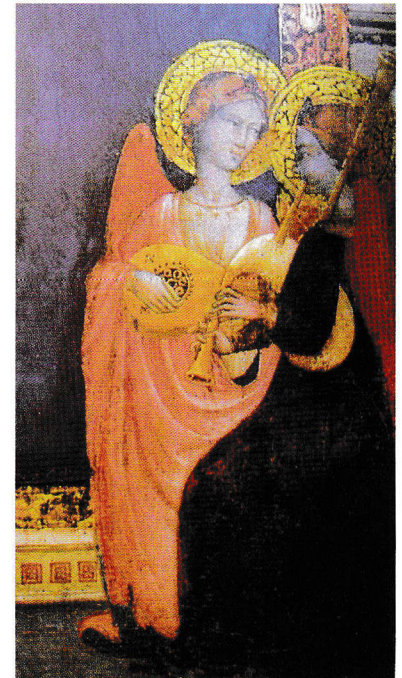
tek. Virágokkal varrott subájukat szőrével fordították kifelé. Hájjal kent zsíros hajuk a subára omlott. Kampós botjuk kopogott a templom kőpadlóján. A birkasüveg alól vihartól cserzett arcok tekingettek szét. ...Az orgona bűgását túlharsogta a mekegő duda. ...silkoltoztak a dudák. Nosza, zengett az ének is. Hajlongtak a kifordított subás pásztorok és a kegyes öregasszonyok karikában forogtak a szent örömejszakán, hogy a jászolban Jézuska született, kinek szőke feje körül aranyos párák lebegtek.”

A dudás karácsony tehát egybeötvözi a téli napfordulót, a fény születésének ünnepét Jézus születésével. Az éjféli misén dudáló pásztorok az ősi napünnepi misztérium földézésével sokezer éves hagyományt emelnek be a keresztény liturgiába. Az ünnep régi hal-él, halál nevét a karácsonyi vacsora (hal) és az újszülött kisdud látványa (él) együtt írja le számunkra, a képirás szabályai szerint felismerhetően.

A duda ezért érthetően a templomi hangszerek között is szerepelt, mint azt számos korabeli ábrázolásról láthatjuk. Angyalok dudálnak az oltárképen vagy a templom mennyezet freskóján.

A sípokot, dudákat végül az orgona szorította ki, ami szintén folyamatos hangzású, így alkalmas az örökkévalóság élményének megidézésére. Nagyobb hangterjedelme, kromatikus hangolása mellett az a tulajdonsága is vonzóvá tette, hogy alkalmas volt a zenei dinamika, a hangosabb és halkabb hangzás megjelenítésére.

Ennek ellenére a duda sokáig tartotta magát, sajátos hangzását az orgonáló kántoroktól is megkövetelte a nép, különösen karácsonykor. Ilyenkor a kántor „dudásan” játszott, fenntartva az ősi rítust, a dudás karácsony emlékét.

Mária-oltár részlete
(Schloss,
Lichtenstein)

Betlehemesek
(Szakmár, Bács-
Kiskun megye)

